

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.2.03

УДК 342.9 (045)

Пабат О. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
права та процесу навчально-наукового
інституту № 3 Харківського
національного університету
внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-9237-6344*

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОШИРЮВАННЯ НЕПРАВДИВИХ ЧУТОК У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У статті приділено увагу адміністративній відповідальності за поширення неправдивих чуток у соціальних мережах в Україні, передбачені статтею 173¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), в контексті триваючої російської збройної агресії проти України. Аналізується судова практика застосування статті 173¹ КУпАП судами України, наводяться типові аргументи захисту та проблемні аспекти правозастосування.

Досліджено тенденції використання соціальних мереж для документування подій, мобілізації громадської думки та поширення інформації у воєнний час із особливим акцентом на український досвід. Розглянуто проблеми адаптації існуючих правил модерації до особливостей воєнної ситуації, в тому числі регламентації контенту, що містить заклики до насильства, зображення жорстокості та іншу суперечливу інформацію. Охарактеризовано обмежувальні заходи, що застосовуються Facebook та Instagram для модерації контенту, зокрема блокування, «тіньовий бан» та інші види обмежень, а також проаналізовано їх застосування до українського контенту. Проаналізовано правові поняття «неперевірена інформація», «недостовірна інформація» та «дезінформація», а також норми законодавства України щодо відповідальності за поширення недостовірної інформації, зокрема статті 173¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення. Проаналізовано судову практику застосування судами України статті 173¹ КУпАП, визначено типові доводи захисту та проблемні моменти правозастосування. Проаналізовано практику ЄСПЛ у справах Delfi проти Естонії та Санчес проти Франції, а також відповідні положення українського законодавства, щоб визначити межі відповідальності власників онлайн-платформи за контент, створений користувачами.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, неправдиві чутки, дезінформація, соціальні мережі, стаття 173¹ КУпАП, судова практика, Україні, ЄСПЛ.

Постановка проблеми. Соціальні мережі стали потужним каналом комунікації, де інформація поширюється миттєво та охоплює широку аудиторію. Це створює умови для швидкого розповсюдження як правдивої, так і неправдивої інформації, включаючи чутки. Поширення неправдивих чуток, особливо в умовах війни російської федерації проти України може призвести до негативних наслідків: паніки, дестабілізації суспільства, порушення громадського порядку, заподіяння шкоди здоров'ю та майну громадян. Існуюче законодавство, зокрема ст. 173¹ КУпАП, не має чіткого формулювання щодо визначення та критеріїв притягнення до відповідальності, що створює проблеми для правозастосування. Часто поширення інформації відбувається через необережність або помилкове переконання в її достовірності. Це зумовлює необхідність комплексного наукового дослідження зазначеної проблематики з метою вдосконалення законодавства та правозастосовної практики у сфері протидії поширенню неправдивих чуток у соціальних мережах.

Постановка завдання. Метою статті є визначення засад адміністративна відповідальність за поширення неправдивих чуток у соціальних мережах, визначення правових та практичних аспектів модерації контенту в соціальних мережах, зокрема, в контексті збройної агресії російської федерації проти України та поширення недостовірної інформації, з акцентом на українсь-

кому сегменті та практиці платформ Meta (Facebook та Instagram). *Завданнями* статті є Вивчити тенденції використання соціальних мереж для документування подій, мобілізації громадської думки та поширення інформації в умовах війни, з особливим фокусом на досвіді України; проаналізувати виклики, що постають перед модерацією контенту в соціальних мережах в умовах збройного конфлікту; визначити типи обмежень контенту, що застосовуються платформами Meta; розглянути правові аспекти поширення недостовірної інформації та адміністративної відповідальності за це; проаналізувати судову практику щодо застосування ст. 173¹ КУпАП; дослідити питання відповідальності власників вебсайтів за користувацький контент (коментарі) у контексті практики ЄСПЛ та українського законодавства; сформулювати рекомендації щодо вдосконалення модерації контенту в соціальних мережах в умовах збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Останні десять років засвідчили значне посилення ролі соціальних мереж як платформ для дисемінації інформації та організації громадської активності в умовах криз, збройних конфліктів та воєн. Онлайн-платформи використовувалися для фіксації порушень прав людини, висловлення протесту проти жорстокості та мобілізації міжнародної допомоги. Повномасштабна війна в Україні стала ще одним прикладом активного використання соціальних мереж у кризових умовах.

Інтенсивність використання соціальних мереж українськими користувачами під час повномасштабного російського вторгнення є надзвичайно високою. Поряд з офіційними інформаційними каналами державних органів та повідомленнями традиційних медіа, значну роль у висвітленні подій відіграють блогери, активісти та мільйони звичайних громадян України, які діляться власними свідченнями та досвідом безпосередньо через соціальні мережі. Свідчення очевидців, інформація про наслідки російських атак та зображення воєнних злочинів стали частиною щоденного інформаційного потоку для українського суспільства.

Однак, постійний потік контенту, пов'язаного з війною, створює нові завдання для модерації інформації в соціальних мережах. Онлайн-платформи зіткнулися з новими геополітичними реаліями, яких вони раніше переважно уникали. Існуючі правила спільнот соціальних мереж, розроблені для умов відсутності збройних конфліктів, не містять достатніх положень для регулювання свободи слова в умовах війни. Ці правила орієнтовані на створення ідеалізованого інформаційного простору, де відсутня мова ворожнечі та інший деструктивний контент.

Виникає низка складних питань щодо модерації «проблемного» контенту, пов'язаного з війною. Як регулювати публікації із закликами до збройної відсічі агресору? Які зображення насильства та жорстокості є допустимими в умовах збройного конфлікту, а які підлягають блокуванню? Ці питання, що були актуальними для українського сегмента соціальних мереж ще з початку

російсько-української війни у 2014 році, набули особливої гостроти після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році [1]. Нині проблема модерації контенту про російську агресію стала особливо актуальною ще і через поширювання неправдивих чуток у соціальних мережах, що можуть викликати паніку серед населення.

Щодо обмежень контенту, які застосовують соцмережі відмітимо, що зокрема, Meta, керуючись Стандартами спільноти Facebook та Правилами спільноти Instagram, застосовує низку обмежувальних заходів щодо контенту, який не відповідає встановленим нормам. Ці заходи, що застосовуються і до українського контенту, спрямовані на модерацію проблемної інформації та включають кілька типів обмежень.

Одним з обмежень є видалення (блокування) контенту, що безпосередньо порушує правила платформ. Користувач отримує попередження («strike»), а залежно від тяжкості порушення та кількості попередніх випадків, Meta може застосувати додаткові санкції, такі як обмеження поширення контенту, функціональні обмеження облікового запису або його повне вимкнення. Аналогічні заходи можуть застосовуватися і до сторінок та груп, а видалення профілю адміністратора може призвести до зникнення створених ним спільнот.

Наступним є обмеження поширення контенту, відоме як «тіньовий бан». У цьому випадку контент залишається доступним на сторінці, але його видимість для інших користувачів суттєво знижується. Meta обмежує показ такого контенту в стрічці новин та припиняє його ре-

комендацію іншим користувачам. Підставою для «тіньового бану» може бути поширення неякісного контенту, такого як клікбейти, посилення на сайти з надмірною рекламою або дезінформація, а також повторні порушення правил платформ.

Крім того, Meta застосовує обмеження облікових записів та сторінок/груп. Обмеження облікових записів можуть включати блокування окремих функцій, таких як коментування, публікація контенту або створення сторінок, на період від 1 до 30 днів. У випадку серйозних порушень або повторних порушень, обліковий запис може бути заблоковано. Щодо сторінок та груп, Meta може обмежити їх видимість у рекомендаціях, органічне поширення контенту («тіньовий бан») та відключити можливість показу реклами. У крайніх випадках, сторінки та групи, що систематично порушують правила, можуть бути видалені. Meta також використовує попередження про потенційно неприйнятний або оманливий контент, додаючи відповідні примітки та заблюрюючи зображення, залишаючи користувачу право вирішувати, чи переглядати такий контент. Користувачі мають право оскаржити блокування контенту або облікового запису [1].

У правовому полі України відсутнє окреме визначення терміну «неперевірена інформація». Натомість, оперують поняттям «недостовірна інформація», що означає інформацію, яка не відповідає дійсності, містить неправдиві відомості про факти та явища, або ж подає існуючі факти у викривленому чи неповному вигляді. Важливо розрізняти «неперевірену» та «недо-

стовірну» інформацію: перша має потенціал бути як правдивою, так і неправдивою, тоді як друга вже встановлено є такою, що не відповідає дійсності. Поширення неперевіреної інформації, яка згодом виявляється недостовірною, може призвести до негативних наслідків.

Окремо слід виділити поняття «дезінформація», ключовою ознакою якої є наявність умислу на її створення та поширення з метою отримання певної вигоди (економічної, політичної тощо). На відміну від дезінформації, поширення неперевіреної інформації, що згодом виявилась недостовірною, зазвичай відбувається без умислу, внаслідок необережності або недбалості користувача, який не здійснив належну верифікацію отриманих даних. Однак, відсутність умислу не виключає настання негативних наслідків та, у певних випадках, юридичної відповідальності.

Наслідки поширення недостовірної інформації можуть бути різноманітними та охоплювати різні сфери суспільного життя. Для суспільства це може призвести до дестабілізації психологічного стану громадян, підвищення рівня тривожності та поширення панічних настроїв, особливо в умовах кризових ситуацій, таких як збройні конфлікти. Поширення неперевіраних даних про бойові дії, окуповані території чи місця укриття може становити безпосередню загрозу для життя та здоров'я людей. Для держави поширення недостовірної інформації про дії влади може підірвати довіру до державних інституцій, що матиме негативні наслідки навіть у випадку відсутності злого умислу у розповсюджувача.

Юридична відповідальність за поширення недостовірної інформації настає за наявності негативних наслідків, передбачених законодавством. Зокрема, якщо поширення неправдивих чуток спричинило паніку або порушення громадського порядку, особа, яка поширила таку інформацію, може бути притягнута до адміністративної відповідальності. Таким чином, хоча термін «неперевірена інформація» не має самостійного юридичного значення, поширення такої інформації, що виявилась недостовірною та призвела до негативних наслідків, може мати правові наслідки [2].

Нормативно-правове регулювання: Стаття 173¹ КУпАП встановлює адміністративну відповідальність за поширення неправдивих чуток, що здатні викликати паніку серед населення, у вигляді штрафу від 170 до 255 гривень або виправних робіт на строк до одного місяця з відрахуванням 20% заробітку. Згідно зі статтею 255 КУпАП, уповноважені посадові особи органів Національної поліції мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення за статтею 173¹ КУпАП. Розгляд справ цієї категорії, відповідно до статті 221 КУпАП, здійснюється суддями районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів. Частина 2 статті 277 КУпАП визначає строк розгляду таких справ – протягом доби.

Неправдивими чутками є вістка, повідомлення про кого, щось, щонебудь, які суперечать (не відповідають) дійсності (правді, істині). Предметом таких чуток (повідомлень) можуть бути тільки факти, що можуть викликати паніку серед

населення або порушення громадського порядку. Це, наприклад, повідомлення про нібито не роботу громадського транспорту, радіаційні та інші викиди, перекриття руху транспорту, зараження питної води, масове зловживання владними повноваженнями працівників правоохоронних органів тощо.

Обов'язковим елементом об'єктивної сторони адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173¹ КУпАП, є наслідки у виді гіпотетичної можливості викликати паніку серед населення або порушення громадського порядку.

Термін «паніка» визначається як психічний стан людей несвідомий, нестримний страх, викликаний дійсною чи уявною небезпекою, що охоплює людину чи багатьох людей, неконтрольоване прагнення уникнути небезпечної ситуації. Суб'єктивна сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини у формі умислу та необережності [3].

Аналіз судової практики: Аналіз судової практики за період з 24 лютого 2022 року до середини квітня 2024 року, здійснений на основі даних Єдиного реєстру судових рішень, засвідчив винесення 121 постанови у справах, пов'язаних з поширенням неправдивих чуток, що можуть викликати паніку серед населення. Домінуючою тенденцією є закриття провадження у справах за статтею 173¹ КУпАП у зв'язку з відсутністю в діях особи складу адміністративного правопорушення. Значна частина розглянутих справ стосувалася поширення інформації саме в соціальних мережах.

Під час судових засідань особи, яких притягували до відповідальності за статтею 173¹ КУпАП, найчастіше використовували наступні типові аргументи для виправдання власних дій задля уникнення відповідальності:

- переконання у достовірності поширеної інформації (обвинувачені стверджували, що щиро вважали інформацію правдивою та мали на меті інформування свого кола спілкування);

- відсутність навичок верифікації інформації (посилання на неспроможність розрізняти достовірну інформацію від недостовірної (фейків);

- несанкціонований доступ до облікового запису (заяви про «злам» сторінки в соціальній мережі (зокрема, Facebook) та розміщення спірного контенту без відома власника).

Аналіз судової практики виявив низку проблемних аспектів застосування статті 173¹ КУпАП, зокрема:

- нечіткість законодавчих формулювань: Відсутність чітких критеріїв визначення «неправдивих чуток», що ускладнює кваліфікацію діяння.

- складність доведення суб'єктивної сторони правопорушення: Проблематичним є доведення умислу особи на поширення саме неправдивої інформації з метою викликати паніку;

- процесуальні аспекти. Законодавство не передбачає чіткої процедури отримання IP-адрес користувачів, що ускладнює ідентифікацію осіб, причетних до поширення дезінформації в мережі Інтернет. Запити до інтернет-провайдерів не завжди призводять до отримання

необхідної інформації через законодавчі обмеження та політику конфіденційності;

- необхідність врахування міжнародних стандартів. Важливим є застосування міжнародних стандартів у сфері свободи вираження поглядів, зокрема практики Європейського суду з прав людини (статті 6 та 10 Європейської Конвенції з прав людини), з метою забезпечення балансу між захистом суспільства від дезінформації та гарантуванням права на свободу вираження поглядів. Необхідно чітко розмежовувати факти та оціночні судження;

- відповідальність за репост. Відсутність однозначного законодавчого врегулювання питання відповідальності за репост інформації в соціальних мережах, що потребує додаткового дослідження та законодавчого врегулювання з урахуванням практики застосування аналогічних норм щодо традиційних ЗМІ [4].

Емоційні повідомлення в соціальних мережах можуть спровокувати поширення неправдивої інформації. Поширення недостовірної інформації здатне викликати серйозні наслідки для суспільства. Це може спричинити паніку серед людей, порушення громадського порядку та створити небезпечні ситуації, що становлять загрозу для життя. Отже, важливо усвідомлювати відповідальність за такі дії та уникати поширення неперевіраних даних.

Окремо слід звернути увагу на питання притягнення до адміністративної відповідальності за користувацький контент (зокрема, коментарі). Питання відповідальності власників вебсайтів за контент, генерований користувачами (зокрема,

коментарі), має тривалу історію, що бере початок зі справ про захист честі, гідності та ділової репутації. Ще у 2009 році Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що за неможливості ідентифікації автора публікації, відповідальність покладається на власника вебсайту, який створив технічні умови для поширення інформації. Однак, практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), відображена у справах *Delfi v Estonia* [5] та *Sanchez v France* [6], розширила сферу відповідальності посередників, включивши висловлювання, що підпадають під кримінальне переслідування. Під «посередниками» ЄСПЛ розуміє власників соціальних мереж, вебсайтів, блогів та інших онлайн-платформ, що надають можливість публікації контенту сторонніми особами.

Ключовою умовою для покладання відповідальності на посередника є наявність у нього редакційного контролю над інформаційним ресурсом, що передбачає обов'язок реагувати на протиправні коментарі. ЄСПЛ враховує низку критеріїв для

визначення змісту та обсягу цього обов'язку. Протиправність коментарів визначається їх змістом. Таким чином медійним особам, що використовують соціальні мережі, необхідно приділяти значну увагу модерації коментарів [7].

Висновки. Аналіз судової практики застосування статті 173¹ КУпАП в умовах російської збройної агресії проти України демонструє наявність суттєвих проблем, що ускладнюють ефективне притягнення до адміністративної відповідальності за поширення неправдивих чуток у соціальних мережах. Нечіткість законодавчих формулювань, труднощі з доведенням умислу, процедурні складнощі та необхідність дотримання міжнародних стандартів у сфері свободи слова потребують подальшого дослідження та законодавчого вдосконалення. Проблема адміністративної відповідальності за поширення неправдивих чуток у соціальних мережах потребує подальшого наукового дослідження та аналізу з урахуванням сучасних реалій.

Список використаних джерел

1. Бурдяк П. Обмеження українського контенту у соцмережах: МЕТАморфози після російської агресії 2022. Центр демократії та верховенства прав. June 15, 2023. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/obmezhennya-u-sotsmerezah/> (дата звернення: 28.03.2024).
2. Слесивцева О. Наслідки поширення неперевіреної інформації: поради для медіа. Центр демократії та верховенства прав. March 20, 2023. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/neperevirena-informatsiya/> (дата звернення: 28.03.2024).
3. Постанова від 20.10.2022 по справі № 522/11620/22 Приморський районний суд м. Одеси. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/106872408/> (дата звернення: 28.03.2024).
4. Бурмагін, О. О., Опришко Л. В. Судова практика у справах про поширення інформації в інтернеті: тенденції та проблеми правозастосовної практики. ГО «Платформа прав людини». Проект «Посилення захисту цифр. прав в Україні». Київ. ГО «Платформа прав людини», 2020. 48 с.

5. Delfi AS v. Estonia [GC], Рішення ЄСПЛ у справі №. 64569/09, 131, від 16 червня 2015 р.) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105> (дата звернення: 28.03.2024).

6. Case of Sanchez v. France, judgment of 15 May 2023. European Court of Human Rights HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-224928> (дата звернення: 28.03.2024).

7. Необхідний посібник із модерування вмісту – важливість, типи та проблеми. Липень 5, 2022. URL: <https://uk.shaip.com/blog/content-moderation-services/> (дата звернення: 28.03.2024).

Pabat O., *Doctor of Philosophy, Docent (Associate Professor), Assistant Professor of Administrative Law and Process Department of Educational and Research Institute N. 3 of the Kharkiv National University of Internal Affairs*

ORCID: 0000-0001-9237-6344

Administrative responsibility for spreading false rumors in social networks

The article focuses on administrative liability for spreading false rumors on social networks in Ukraine, as provided for by Article 173¹ of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, in the context of the ongoing Russian armed aggression against Ukraine. The case law of the courts of Ukraine on the application of Article 173¹ of the Code of Ukraine on Administrative Offenses is analyzed, typical defense arguments and problematic aspects of law enforcement are presented.

The trends in the use of social networks for documenting events, mobilizing public opinion, and disseminating information in wartime, with a particular focus on the Ukrainian experience, have been studied. The problems of adapting existing moderation rules to the specifics of the war situation, including the regulation of content containing calls for violence, images of cruelty, and other controversial information, have been considered. The restrictive measures used by Facebook and Instagram for content moderation, including blocking, «shadow banning» and other types of restrictions, have been characterized, and their application to Ukrainian content has been analyzed. The legal concepts of «unverified information», «unreliable information», and «disinformation», as well as the legislative norms of Ukraine regarding liability for disseminating unreliable information, in particular Article 173¹ of the Code of Administrative Offenses of Ukraine, have been analyzed. The judicial practice of applying Article 173¹ of the Code of Administrative Offenses by Ukrainian courts has been analyzed, typical defense arguments and problematic aspects of law enforcement have been identified. The practice of the ECHR in the cases of Delfi v Estonia and Sanchez v France, as well as the relevant provisions of Ukrainian legislation, have been analyzed to determine the limits of liability of online platform owners for user-generated content.

Keywords: *administrative responsibility, administrative offense, false rumors, disinformation, social networks, Article 173¹ of the Code of Criminal Procedure, case law, Ukraine, ECHR.*